

гарантий, необходимых внешним инвесторам и банкам для выдачи кредитов.

Литература

1. Коротнев В., Костерин Е. Пути финансового оздоровления птицепродуктового подкомплекса пензенской области // Международный сельскохозяйственный журнал. – № 4, 2002. – С. 3–7.
2. Мельник Б.А. Економічна діагностика птахівницької галузі Миколаївщини // Економіка АПК. – № 4, 2003. – С. 82–88.
3. Статистический ежегодник «Сельское хозяйство Крыма» // Главное управление статистики в АРК. – Симферополь, 2002.
4. Ярошенко Ф. Птицеводство Украины: проблемы становления // Экономика Украины. – №8, 2002. – С. 70–74.

Грозян Н.Ф.*

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ЕТНОПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Сьогодні, на думку вчених, навряд чи варто ставити перед собою програму-максимум – глобального охоплення й опису в ідеографічному аспекті фразеологічного складу мови в цілому. Доцільніше вирізняти й описувати окремі поняттєві поля, тобто йти не за принципом “згори-вниз”, а за принципом “знизу-вгору” [1, с. 16; 2, с. 62]. Виникає проблема систематизувати й описати такі фразеологічні мікросистеми, які раніше залишалися поза увагою дослідників. Тільки так уможливиться процес розв’язання важких, суперечливих проблем ідеографічного опису фразеологічного складу мови. За останні 20–30 років було написано ряд монографій, статей і дисертацій, у яких досліджувалися ідеографічні групи ФО на матеріалі різних мов, з’ясувалися деякі теоретичні проблеми фразеологічної ідеографії. Варто зазначити, що перші кроки на шляху розв’язання цієї складної й багатопланової проблеми зроблено (див. праці: А.М. Емірової [3; 4], І.О. Іонової [5], О.М. Каракуці [6], С.І. Кравцової [7], Т.В. Крисенко [8], Ю.Ф. Прадіда [9; 10; 11], П.О. Редіна [12; 13], Л.М. Рязановського [14], М.Ф. Шумілова [15], Н.В. Щербакової [16] та ін. учених). Услід за Ю.Ф. Прадідом вважаємо, що істотними недоліками основних схем ідеографічної класифікації як лексичних, так і фразеологічних одиниць (ФО) є те, що “в окремих працях вони задаються “згори – вниз” [Кириллова, 1990, 57–63; Котова, 1990, 67–72; Івченко, 1990, 17–18 та ін.], в інших – будуються на аналізі невеликої кількості матеріалу [Мокиєнко, 1989, 222–228 та ін.], недостатньо, а то і зовсім, не враховуються дані таких наукових дисциплін як філософія, психологія тощо” [2, с. 15].

Актуальність теми дослідження визначається, по-перше, посиленням в українстиці інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем; по-друге, потребою подальшого вивчення фразеологічних мікросистем української мови, залучаючи до аналізу деякі дані теорії, висновків інших наук і галузей лінгвістики; по-третє, підвищенням інтересом науковців до проблеми глибинних зв’язків між фразеологізмами й національним менталітетом.

Сучасна лінгвістика визначає перспективи подальшого розвитку фразеологічної ідеографії. Гуманізація мовознавства, поворот до мовної особистості як медіума для проникнення в мову зумовили перехід традиційних та нових лінгвістичних дисциплін на якісно новий науково-пізнавальний рівень. Сьогодні спостерігається найтісніший зв’язок фразеологічної ідеографії з порівняно новою галуззю науки про мову – етнопсихолінгвістикою. Ця маргінальна лінгвістична дисципліна на межі психолінгвістики, етнолінгвістики й етнології отримує широкі перспективи в сучасному світі, коли народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнавати національний дух, менталітет, культуру, мову [17]. В.І.Кононенко зазначає, що „в умовах утвердження в суспільстві української національної ідеї, коли змінюються ціннісні орієнтири і поряд із загальногуманістичним, загальноціннісним незрівнянно зростає значення національно специфічного, окремого в мові, традицій, звичаях українців” [18, с. 5].

Поведінка людини – це “багаторівнева, поліфункціональна система” [19, с. 385], яка є окремою категорією, пов’язана з психічними процесами, станами та властивостями людини й досліджується не лише психологами, а й представниками інших наук. Для лінгвістів, у першу чергу, становлять інтерес мовні засоби, що використовуються на позначення поведінки людини. Однак учені неодноразово звертали увагу на недостатню вивченість цієї проблеми – відсутність схеми систематизації мовних засобів вираження поведінки людини, обмежене використання досягнень психологічної науки в галузі дослідження поведінки людини [9; 10; 11, с. 67].

Приклади переконують, що поведінка людини передається широким діапазоном фразеологічних засобів української мови. Виявлено три тематичні групи ФО (ієрархічна структура ідеографічної класифікації ФО подається за Ю.Ф. Прадідом [11, с. 40]) на позначення агресивної поведінки людини: 1) “Суїцидальна поведінка людини”, 2) “Агресивна фізична поведінка людини”, 3) “Агресивна вербальна поведінка людини”; три тематичні групи ФО на позначення просоціальної поведінки людини: 1) “Опосередкована альтруїстична”, 2) “Ситуативна альтруїстична”, 3) “Свідомо ціннісна альтруїстична”; дві тематичні групи ФО на позначення девіантної поведінки людини: 1) “Злочинна поведінка людини”, 2) “Кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини” та ін. У результаті дослідження виявлено більш й менш

* Кандидатская диссертация по филологическим наукам защищена в Украине в 2003 году

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В ЕТНОПСИХОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

численні тематичні групи, семантичні поля, семантичні групи й синонімічні ряди ФО.

Установлено, що серед обстежених ФО більшість має негативне оцінне значення. Загальновізваною в сучасній лінгвістичній науці є думка, що фразеологізми покривають ті ділянки дійсності, які пов'язані з людською оцінкою реалій [1] і, з іншого боку, негативно конотовані поля завжди більші в кількісному відношенні [20]. Результати проведених досліджень дають змогу констатувати, що виявлене негативне оцінне значення ФО не завжди реалізується в здійсненому людиною вчинку чи дії, так як ФО передають як повні, так і неповні вчинкові акти (ВА). Семантика цих ФО реалізується в самих фразеологізмах або у вузьких контекстах. Для прикладу розглянемо тематичну групу ФО „Суїцидальна поведінка людини”.

Фразеологічний матеріал переконує, що на позначення суїцидальної поведінки людини ФО передають: 1) повний вчинковий акт (ВА), 2) неповний ВА. При повному ВА діє закон внутрішнього визрівання вчинку (закон достатньої підстави) [дет. про це див. 21, с. 190]. Ситуаційний конфлікт переходить у мотиваційну амбівалентність, а потім у ВА (див. Схему 1):

Проілюструємо ці положення конкретними прикладами:

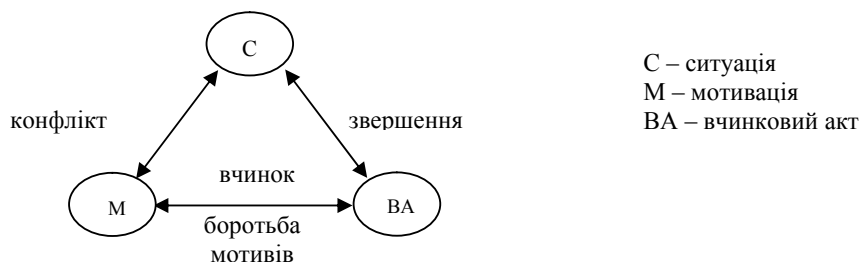

Схема 1. Вчинок – логічний осередок психології

Я поки й віку, не збагну, як Нечипір Безхлібний міг у тридцять шостому році пустити собі кулю в скроню (Н.Тихий). ФО *пустити собі кулю в скроню* “застрелитися” [ФСУМ, 722] (Тут і далі значення ФО коментуємо за виданням: Фразеологічний словник української мови: В 2 кн.-К.: Наукова думка, 1993.- Кн. 1-2. У квадратних дужках подається скорочено назва словника, сторінка) передає, що акт самогубства звершився, практична дія вчинку відбулася, причинний ланцюг замкнувся – Нечипір Безхлібний застрелився;

Дочко! Наталочко! – закричала мати. – Невже задумала руки на себе накласти!.. Та дочка не відгукувалась (С. Олійник). ФО *руки на себе накласти* “кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть” [ФСУМ, 527] передає, що ВА звершився, індивід вчинив акт самогубства;

Про М.Є.: одержав учора листа від доктора. М.Є. покінчив з собою пострілом з револьвера (В. Ле-нін). ФО *покінчив з собою* “позбавити себе життя, вчинити самогубство” [ФСУМ, 666] передає, що акт самогубства звершився, причинний ланцюг замкнувся – М.Є. застрелився тощо.

Здійснений аналіз дає підстави вважати, що повний ВА самогубства передається невеликою кількістю ФО (близько 15% від усього загалу ФО на позначення суїцидальної поведінки). 85% дослідженого фразеологічного матеріалу на позначення суїцидальної поведінки передають неповний ВА. Закон внутрішнього визрівання вчинку діє не завжди. Жодний психічний акт не здійснюється, поки остаточно не визріває його ситуаційний момент. Наявність ситуації чи ситуаційного конфлікту, що тільки переходить у мотивацію (див. Схему 2), передається ФО:

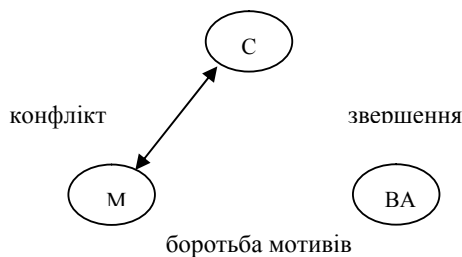

Схема 2. Зображення першого моменту вчинку

Не скакати ж мені з оцієї кручі в море! – сказав Ломицький. – Скакайте, то пойму віри, – сказала Марта Кирилівна. – Але ж я собі скрочу в'язи! крикнув Ломицький (Іван Нечуй-Левицький). ФО *собі скрочу в'язи* “покалічитися або вбитися; загинути” [ФСУМ, с. 822] передає наявність ВА, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, а фіксується лише наявність ситуації: далі знаходиться море, якщо Ломицький ступить, то заподіє собі смерть;

Нелегко без грошей. Саме легше *петлю на шню* або *з мосту та в воду* (А. Тесленко). ФО *петлю на шню* “повіситися” [ФСУМ, с. 625] передає наявність ВА, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, а фіксується лише перший момент учинку – ситуація: неможливість існування без грошей.

Загострення ситуаційного конфлікту, виникнення колізії (**колізія** від лат. *collisio*, від *collido* – стикаю-

ся) – зіткнення протилежних сил, інтересів, прагнень [22, с. 277] переживаються людиною як амбівалентний стан, роздвоєність, як неможливість діяти, як перешкода, котру треба ліквідувати, “очиститися” від неї. Людина має тенденцію втручатися в ситуацію, доводити її до конфліктного стану, колізії, а потім – ліквідувати цей стан (закон драматичного перебігу почуттів) [21, с. 191].

Чим більше загострюється ситуаційний конфлікт, тим інтенсивнішою стає емоційна реакція на нього й необхідність катарсису. У науковій літературі термін **катарсис** (від грец. *καθάρσις*, букв. очищення) – це стан внутрішнього очищення, що настає після певних переживань та потрясінь [22, с. 260]. Очищення від амбівалентності, те чи інше її прикриття, усунення однієї з суперечливих сторін учинку становить суть катарсису (очищення).

Катарсис здійснюється на основі мотиваційної сфери. Вона є продовженням розвитку ситуації, усвідомленням ситуаційних відношень. Мотивація, зрештою, лише загострює ситуаційний конфлікт, у ньому самому відшукуються механізми і шляхи його подолання, визначаються напрям і характер зміни ситуації. Мотиваційна амбівалентність посідає тепер місце ситуаційного конфлікту. Ні ситуаційно, ні мотиваційно суперечності буття не знімаються. Вони тільки усвідомлюються. Із цього приводу дослідження психологів показують, що “завжди перед людиною залишається можливість діяти й так, й інакше. Лише практична дія вчинку є замиканням причинового ланцюга” [21, с. 191].

У міру розгортання мотивації в її складності, амбівалентності (роздвоєності) інколи вчинок самогубства як реальна дія затримується (див. Схему 3), і притупляється воля до його здійснення [23, с. 102-105].

Мотивація ще не втратила для свідомості людини свій амбівалентний характер:

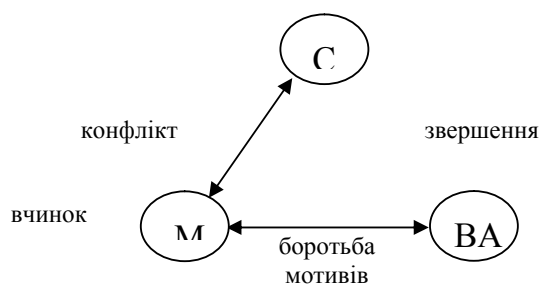

Схема 3. Зображення другого моменту вчинку

Василію... Одумайся лиш краще. Пожальй і себе, і її (Мотрю). Вона всю ніч тільки про тебе і балакала. Тебе візьмуть – вона з собою що-небудь подіє (Панас Мирний) (Мотря перебуває в стані пригнічуючих амбівалентних почуттів: без Василя життя – не життя);

Якби не Яковець, то, може, сама б, жива за ним (Петрусем) у могилу полізла (П. Григоренко) (може й довелося б заподіяти собі смерть, коли б не було Яківця);

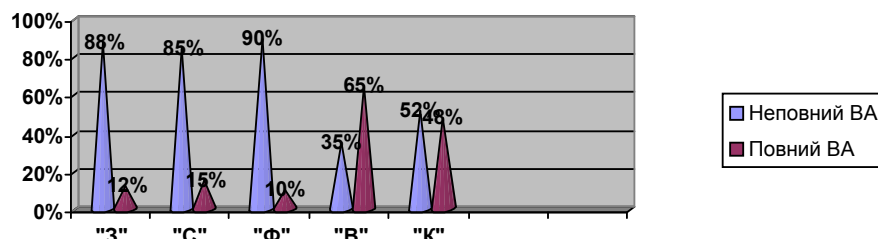
Да, коли б от немов сталося – всі діти вимерли за одну ніч на всій землі,.. я б, мабуть, на ранок пустив би собі кулю в голову (А. Головка) (вчинковий акт може й звершився б, а може й ні, коли б діти на всій землі вимерли за одну ніч).

ВА самогубства передається такими ФО: *подіє з собою* “покінчити життя самогубством” [ФСУМ, 659]; *жива у могилу полізла* “заподіяти собі смерть, позбавити себе життя” [ФСУМ, с. 669]; *пустив собі кулю в голову* “застрелитися” [ФСУМ, 722] тощо, а вузький контекст вказує на те, що ВА неповний, фіксується лише другий момент учинку – наявність мотивації.

Передача фразеологізмами повного й неповного ВА проаналізовано й у інших тематичних групах фразеологічної мікросистеми „Поведінка людини” [дет. про це див. 24, с. 6-14].

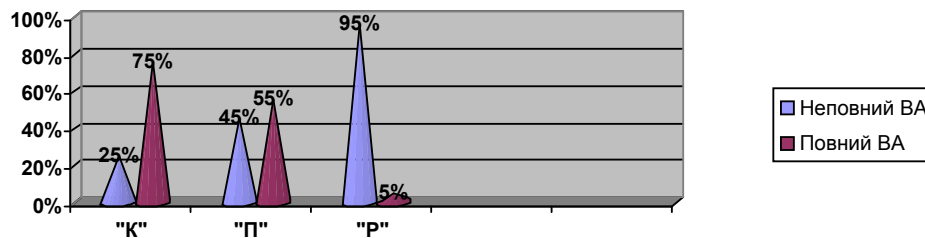
Співвідношення між ФО, вилученими з творів української літератури з негативним оцінним значенням, і передачею цими ФО повного ВА й неповного ВА узагальнено в гістограмах 1, 2.

- “З” – злочинна поведінка людини
- “С” – суїцидальна поведінка людини
- “Ф” – фізична агресивна поведінка людини
- “В” – вербальна агресивна поведінка людини
- “К” – кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини

Гістограма 1. Передача фразеологізмами повного й неповного ВА в тематичних групах ФО з негативним оцінним значенням

“К” – корисливість людини
 “П” – систематичне пияцтво людини
 “Р” – сексуальна розбещеність людини

Гістограма 2. Передача фразеологізмами повного й неповного ВА в семантичних полях ФО з негативним оцінним значенням

Немає сумніву в тому, що у ФО відображається культурно-національний досвід і традиції народу, закріплюються певні форми людської поведінки [дет. про це див.: 25; 26; 27; 28]. У ході дослідження виявлено, що такі дії, як бити, вбивати, завдавати фізичних страждань, кінчати життя самогубством, заподіювати собі смерть не є характерною рисою українського народу. Результати аналізу підтверджують, що українському менталітетові не властива суїцидальна, фізична агресивна поведінка людини й сексуальна розбещеність людини. У фразеологічній мікросистемі „Поведінка людини” відображені риси української ментальності, що становить інтерес не тільки для мовознавців, а й для етнопсихологів, етнокультурологів. Дослідження окремих фразеологічних мікросистем створює передумови для укладання фразеологічних словників ідеографічного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативно-прагматическом освещении: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Ташкент, 1989. – 41 с.
2. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / НАН України, Ін-т української мови; Відп. ред. О.О. Тараненко. – К.: Сімферополь, 1997. – 252 с.
3. Эмирова А.М. Структурные и семантические характеристики одного фразеологического поля // Вопросы фразеологии. – Самарканд: Изд-во Самарканд. ун-та, 1977. – Вып. XI. – С. 11–15.
4. Эмирова А.М. Фразеологическая идеография, предмет и задачи // Вопросы фразеологии: Сб. науч. статей. – Самарканд, 1984. – С. 64–68.
5. Ионова И.А. О лексико-грамматической квалификации субстантивных фразеологизмов со значением качественной оценки лица // Русский язык в школе. – 1977. – № 3. – С. 82–85.
6. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом “душа” (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 19 с.
7. Кравцова С.І. Стилiстична характеристика фразеологічних одиниць із значенням кількості // Українська мова і література в школі. – 1979. – № 11. – С. 22–25.
8. Крисенко Т.В. Фразеологічні одиниці зі значенням говоріння в прагматичному аспекті (на матеріалі сучасної російської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 17 с.
9. Прадід Ю.Ф., Грозян Н.Ф. Актуальные теоретические проблемы фразеологической идеографии // Ономастика і апелятиви: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 4. – С. 102–105.
10. Прадід Ю.Ф., Грозян Н.Ф. Принципы выделения лексических и фразеологических микро- и макросистем // Материалы конф. “Принципы и методы функционально-семантического описания языка: итоги, направления, перспективы”. – М.; Симферополь, 1997. – С. 229–232.
11. Прадід Ю.Ф. Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу // Мовознавство. – 1995-1. – № 4-5. – С. 35–38.
12. Редін П.О. Семантична характеристика фразеологізмів із значенням часу // Українське мовознавство. – К.: Вища школа, 1987-1. – Вип. 14. – С. 8–14.
13. Редін П.О. Фразеологізми з просторовим значенням // Культура слова. – К.: Наукова думка, 1987. – Вип. 33. – С. 51–54.
14. Рязановский Л.М. Идеографические аспекты немецкой фразеологии: Темпоральная фразеология. – СПб.: Изд-во Петерб. ун-та, 1997. – 200 с.
15. Шумилов Н.Ф. Фразеологические обороты со значением времени // Русский язык в национальной школе. – 1985. – № 3. – С. 12–16.
16. Щербакова Н.В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2002. – 18 с.
17. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.

18. Кононенко В.І. Рідне слово. – К.: Богдана, 2001. – 303 с.
19. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
20. Ройзензон Л.И. К изучению диалектной фразеологии // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. – М., 1970. – С. 308–322.
21. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – 632 с.
22. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 662 с.
23. Ильин Е.П. Психология воли. – СПб: Питер, 2000. – 288 с.
24. Грозьян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини“ в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
25. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и культурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
26. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 296 с.
27. Петренко В.Ф. Основы психосемантики: Учеб. пособие. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 400 с.
28. Сухарев В.А., Сухарев М.В. Психология народов и наций. – Д.: Сталкер, 1997. – 400 с.

Исаев Э.Ш*.

О ВОЗМОЖНЫХ ПУТЯХ ПРИМЕНЕНИЯ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО МЕТОДА ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ СЛАВЯНСКИХ И ГЕРМАНСКИХ ЯЗЫКОВ

На рубеже двух тысячелетий после больших геополитических изменений, затронувших народы и страны Западной, Центральной и Восточной Европы, актуальными становятся исследования, проводимые на стыке не только разных направлений науки о языке, но и базирующиеся на междисциплинарных связях целого ряда гуманитарных наук.

В общетеоретическом плане представляют интерес исследования общих процессов в духовной культуре народов, не ограниченных рамками той или иной сферы культуры того или иного народа. Следует отметить, что языковые данные зачастую являются главенствующими при определении парадигмы развития культуры народа. В эпоху глобализации такие исследования культурной специфики развития народа и их сопоставление с примерами другого культурного ареала, базирующиеся на данных языкового порядка, могли бы послужить основой как для моделирования единых общекультурных процессов, так и установления национальной специфики, выраженной параметрами языкового плана.

В практическом плане контрастивный анализ национально-культурных особенностей, основанный на данных сопоставительного изучения германских и славянских языков, мог бы существенно дополнить столь актуальные ныне в большинстве университетов Украины курсы по сопоставительной фонетике, лексикологии, стилистике, грамматике родного и иностранного языков.

Сопоставительный метод позволяет, как отмечает М.П. Кочерган [12], установить отношения контраста между сравниваемыми языками на всех языковых уровнях: диафония, диаморфия, диасемия, диалексия. В Украине накоплен большой опыт по комплексному изучению славянских и германских языков (А.А. Белецкий [2], И.К. Белодед [3], Л.А. Булаховский [4], Ю.А. Жлуктенко [7;8], Г.П. Ижакевич [28], А.С. Мельничук [15;16], В.М. Русановский [26], Л.И. Прокопова[24], О.Б. Ткаченко[33;34]). В настоящий момент продолжаются исследования под руководством А.Д. Беловой [1], А.А. Загнитко [9], Р.П. Зоривчак [10;11], В.Д. Калиущенко [32], В.В.Левицкого [13;14], М.А. Новиковой [18], А.Д. Петренко [20], Ю.Ф. Прадеда [22], А.Н. Приходько [23], Е.И.Стериополо [30], В.Г.Таранца [31], А.И. Чередниченко [35;36]. Использование данного опыта применительно к другим языкам видится также целесообразным и перспективным.

Основоположником сопоставительного метода в отечественном языкознании считается Е. Д. Поливанов. В статье «La perception des sons d’une langue étrangère» [21], опубликованной в 1931 г., Поливанов показал, как в разных бинарных соотношениях: русско-японских, русско-корейских, русско-китайских, а также русско-узбекских, русско-английских, русско-французских, русско-немецких каждый раз меняются «трудности» и каждый раз возникают «трудности новые».

Особенно А.А.Реформатский отмечает одно место в этой статье, где говорится о «переразложении» воспринимаемых звуков чужого языка «в фонологические воспроизведения, свойственные родному языку. Услыдав незнакомое иностранное слово... мы пытаемся найти в нем комплекс наших фонологических воспроизведений, переразложить его в фонемы, свойственные родному языку, и даже в согласии с нашими законами группировки фонем» [25].

В 1934 г. Е. Д. Поливанов напечатал написанную им еще в 1919 г. «Русскую грамматику в сопоставлении с узбекским языком», а в 1935 г. – «Опыт частной методики преподавания русского языка узбекам».

А. В. Исаченко в сборнике «Вопросы преподавания русского языка в странах народной демократии» (1961) вспоминает имена В. Гумбольдта, Штейнталя, Финка и Есперсена и связывает вопросы сопоставительного метода с общей типологией языков. А. В. Исаченко утверждает, что «... сопоставлению подлежат не разрозненные и случайные языковые факты, а прежде всего системные элементы языка во всех его планах».

Заслуживает внимания статья З. Оливериуса «Обучение звуковой системе русского языка в чешской школе» [19]. Автор, исходя из «... сопоставления фонологических систем родного (в данном случае – чешского) и русского языков», утверждает, что «сопоставительная фонетика родного и русского языков

* Кандидатская диссертация по филологическим наукам защищена в Украине в 1999 году